

INDDÆMNING OG TILBAGERULNING

OM DANSKE MYNDIGHEDERS CENSUR AF PRESSEOMTALE AF AMERIKANSKE MILITÆRE AKTIVITETER I GRØNLAND, 1951-1963

■ HENRY NIELSEN OG KRISTIAN H. NIELSEN

INTRODUKTION

“We must realize that in reality the Arctic Ocean is a Mediterranean Sea in the middle of the populated land masses of the northern hemisphere. We must make certain that this sea cannot be crossed by an enemy who considers it less difficult than we do.”¹ Dette citat af den amerikanske geograf og polarforsker Paul A. Siple viser, at indflydelsesrige personer med tætte forbindelser til det amerikanske forsvars absolutte top, the Joint Chiefs of Staff (JCS), umiddelbart efter Anden Verdenskrig var klar over, at USA som følge af den nye geopolitiske situation og den hurtige teknologiske udvikling mht. bombeflyenes hastighed og operationsradius var blevet sårbar over for angreb fra nord, fra Arktis. Som følge heraf kom den store ø i Det Arktiske Hav, Grønland, af danske sikkerhedsforskere og militærhistorikere kaldet ”Middelhavets Perle”,² under den kolde krig til at indtage en central rolle i amerikansk udenrigspolitik som en fremskudt militærbase, der skulle bidrage til at inddæmme den kommunistiske atomtrussel.³ Ligesom den amerikanske flåde tidligt under den kolde krig øgede sin tilstedeværelse i Middelhavet, var det tanken, at også Arktis skulle bringes under USA’s militære kontrol.⁴

USA havde allerede under anden verdenskrig etableret midlertidige militær-baser i Grønland efter aftale med den danske eksilambassadør Henrik Kauffmann. Ifølge aftalen overtog USA forsvaret af Grønland under respekt for Danmarks suverænitet over Grønland og ”indtil der er Enighed om, at de bestaaende

1 Paul A. Siple: Memorandum to Major General H.S. Aurand, 10 Oct. 1947, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, National Archives and Records Administration (herefter NARA).

2 Denne formulering indgår i titlen på en bog fra sidste del af den kolde krig, Paul Claesson (red.): *Grønland – Middelhavets Perle*, København: Eirene 1983.

3 DUPI: *Grønland under den kolde krig: Dansk og Amerikansk Sikkerhedspolitik 1945-68*, København: Dansk Udenrigspolitisk Institut 1997.

4 Om den amerikanske flådes oprustning i Middelhavet, se: Edward J. Sheehy: *The U.S. Navy, the Mediterranean, and the Cold War, 1945-1947*, Westport, Conn.: Greenwood Press 1992.

Farer for det amerikanske Kontinents Fred og Sikkerhed er ophørt.”⁵ Efter krigen og som følge af forværringen af amerikansk-sovjetiske forhold i 1946 besluttede JCS at placere Grønland på listen over primære amerikanske baseområder i Atlanten sammen med Azorerne, de Kanariske Øer og Island.⁶ Grønland var dermed blevet til et vigtigt arktisk knudepunkt i det amerikanske baseimperium.⁷ “[T]he Greenland Ice Cap is no longer an inaccessible obstacle but instead is a tremendous potential for development as a fortress for defense ...”, som det blev formuleret af Lt. Col. Emil G. Beaudry i 1949.⁸

I et memorandum til State Department, dateret december 1946, anbefalede JCS, at den amerikanske regering købte hele Grønland,⁹ men da udenrigsminister James Byrnes i december samme år over for sin danske kollega Gustav Rasmussen fremkom med dette forslag som værende det bedste for begge parter, var svaret en klar afvisning.¹⁰ Danmark havde af historiske grunde så stærke følelsesmæssige bånd til Grønland, at et salg under ingen omstændigheder kunne være en løsning, men i mangel af magtmidler til at håndhæve dansk de facto suverænitæt over Grønland måtte den danske regering stiltiende acceptere status quo. Forhandlinger om fortsat amerikansk militær tilstedeværelse på øen blev udskudt på ubestemt tid. Først da Danmark i 1949 var blevet medlem af Atlantpagten, kom der for alvor gang i de forhandlinger, som 27. april 1951 resulterede i ”Overenskomst i henhold til Den nordatlantiske Traktat mellem Regeringerne i Kongeriget Danmark og Amerikas Forenede Stater om forsvaret af Grønland”,¹¹ og som gav USA næsten frie hænder i en række nøjere specificerede forsvarsområder i Grønland.¹²

Selv om 1951-overenskomsten formelt var en aftale mellem to ligeberettigede allierede i NATO, var der reelt tale om et meget asymmetrisk forhold, hvor det

5 DUPI: *Grønland*, bind 2, appendiks 1.

6 Clive Archer: “The United States Defence Areas in Greenland”, *Cooperation and Conflict* 23, 1988, s. 123-144; Melvyn P. Leffler and David S. Painter: *Origins of the Cold War: An International History*, London og New York: Routledge 1994.

7 Ruth Oldenziel: “Islands: The United States as a Networked Empire”, i Gabrielle Hecht (red.): *Entangled Geographies: Empire and Technologies in the Global Cold War*, Cambridge, Mass.: MIT Press 2011, s. 13-42; Hugh Gusterson: “Empire of Bases”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 10 March 2009, <http://www.thebulletin.org/web-edition/columnists/hugh-gusterson/empire-of-bases> (23.12.2012).

8 Emil G. Beaudry: “Air Potentialities of the Greenland Ice Cap in High Latitude Defense”, Maxwell Air Force Base, Alabama, 1949. RG 319, Records of the Army Staff, NARA.

9 “Proposals with Respect to Greenland”, May 24, 1946, decimal file 859B.20/5-2446, Box 6515; “Subject: Proposed Negotiations Regarding Greenland”, August 13, 1946, decimal file 859B.20/8-1346, Box 6515. RG-59, NARA.

10 DUPI: *Grønland*, s. 79.

11 Rigsdagstidende 1950-51, tillæg A, sp. 7519 ff. Overenskomsten er gengivet i DUPI: *Grønland*, bind 2, s. 144-153.

12 De amerikanske forsvarsområder i Grønland er nærmere beskrevet i DUPI: *Grønland*, s. 183-240.

næsten altid var USA, der var den aktive part og Danmark den passive, der måtte tilpasse sig. Med basis i 1951-overenskomsten og som reaktion på den intensive-ring af den kolde krig, der fulgte efter USSR's atomprøvesprængning i 1949 og udbruddet af Koreakrigen i juni 1950, oprettede USA således i 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne adskillige nye militære installationer i Grønland, heriblandt den gigantiske Thule Air Base (TAB) og den militær-videnskabelige lejr Camp Century, der var begravet i indlandsisen cirka 200 km øst for Thule.¹³ Grønland og resten af det arktiske område havde fået nyt militærstrategisk potentiale, sådan som det fremgår af dette JCS-citat fra 1950, der omhandler udvinding af uran (sources of vital strategic materials) samt installation af atomare missiler rettet mod Sovjetunionen: "The strategic importance of the Arctic would be considerably increased through the development of sources of vital strategic materials in Arctic areas, guided missiles with ranges of 1200-1500 miles, effective under-the-ice-pack transportation and by the preclusion of an air entry to targets in the USSR from any direction but the north."¹⁴

Den massive amerikanske militære tilstedeværelse i Grønland satte den danske regering i en diplomatisk og demokratisk klemme: Af hensyn til NATO-samarbejdet måtte Danmark strække sig langt for at imødekomme amerikanernes ønsker, men der måtte også tages hensyn til opinionen i Danmark, som var kritisk over for de store amerikanske basebyggerier i Grønland, og den betydelige militære forsøgsvirksomhed, som fandt sted både på og uden for forsvarsområderne i Grønland.¹⁵ For at opretholde og styrke dansk suverænitet over Grønland i den afkoloniseringsproces, der var i gang i FN-regi, men også ud fra et reelt ønske om at udvikle Grønland og sikre den grønlandske befolkning en mere fordelagtig position i det internationale verdenssamfund, iværksatte den danske regering i begyndelsen af 1950'erne en gennemgribende moderniseringsproces af det grønlandske samfund.¹⁶ Grønlandskommissionen af 1948, som blev etableret i samråd med det grønlandske landsråd efter kritik af Danmarks hidtidige kolonipolitik,

13 DUPI: *Grønland*, s. 183-218, 356-59.

14 *Joint Strategic Plans Committee* 1950, citeret fra Archer: "The United States", s. 129.

15 De vigtigste forsvarsområder i Grønland lå omkring de tre militære luftbaser i Thule, Søndre Strømfjord (Kangerlussuaq) og Narsarsuaq. Det diplomatiske spil mellem USA og Danmark omkring Grønland er beskrevet i bl.a. Niels Amstrup: "Grønland i det amerikansk-danske forhold 1945-1948", i Niels Amstrup og Ib Faurby (red.): *Studier i dansk udenrigspolitik*, Århus: Politica 1978, s. 155-198; Bo Lidgaard: *I kongens navn. Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-1958*, København: Samleren 1996; Paul Villaume: *Allieret med forbehold. Danmark, Nato og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik*, København: Eirene 1995; DUPI: *Grønland*; Thorsten Borring Olesen og Paul Villaume: *I blokopdelingens tegn 1945-1972*. Dansk Udenrigspolitikens historie, bind 5, København: Gyldendal 2005.

16 Erik Beukel, Frede P. Jensen, and Jens Elo Rytter: *Phasing out the Colonial Status of Greenland, 1945-54: A historical Study*, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2010; Axel Kjær Sørensen: *Denmark-Greenland in the Twentieth Century*, Copenhagen: Museum Tusulanum Press 2006; Olesen og Villaume: *I Blokopdelingens tegn*, s. 236-243.

lagde op til grundlæggende forandringer i Grønlands politiske og administrative forhold, sundheds- og skolevæsen, kulturelle forhold, kirke, erhvervsstruktur, retssystem mm.¹⁷ Forandringerne i Grønlands samfund og kultur, der også må ses som et nødvendigt svar på FN's krav om afkolonisering og ligestilling, fyldte den danske presses spalter i langt højere grad end de amerikanske militæraktiviteter i Grønland, og dækningen af Grønlands udvikling var med til at sætte rammerne for dækningen af USA's militære tilstedeværelse.¹⁸

I henhold til 1951-overenskomsten havde de ansvarlige amerikanske myndigheder forpligtet sig til i hvert enkelt tilfælde at søge det danske udenrigsministerium om tilladelse til aktiviteter uden for forsvarsområderne. Danmark burde altså være i fuld kontrol med disse aktiviteter, men hvis den danske offentlighed mistede tilliden til, at dette var tilfældet, kunne dansk suverænitæt over Grønland smuldre, og opbakningen bag NATO-medlemskabet komme i fare. Gennem udsendelse af militære forbindelsesofficerer til de vigtigste forsvarsområder (Thule, Søndre Strømfjord og Narsarsuaq) og en videnskabelig rådgiver for forbindelsesofficeren i Thule, forsøgte de danske myndigheder, repræsenteret ved Udenrigsministeriet (UM), Grønlandsdepartementet/Grønlandsministeriet (GM) og Forsvarsministeriet (FM), at holde øje med, om de faktiske amerikanske aktiviteter holdt sig inden for det, der var givet tilladelse til.¹⁹ Selv om de amerikanske videnskabelige aktiviteter i sidste halvdel af 1950'erne og i begyndelsen af 1960'erne blev så omfattende, at de skiftende videnskabelige rådgivere beklagede sig over, at de ikke kunne følge med i det hele,²⁰ var den side af sagen alligevel relativt uproblematisk for de danske myndigheder: hvis man ikke direkte konstaterede noget ulovligt, valgte man fra dansk side at stole på amerikanerne. Det var det nemmeste, for amerikanerne lagde et massivt pres på de danske myndigheder, og normalt var der ikke uafhængige instanser til at kontrollere, hvad der foregik.

De hyppige forhandlinger mellem USA og Danmark om rammerne for og indholdet af den amerikanske forsøgsvirksomhed foregik – i hvert fald indtil 1963 – i en snæver kreds af embedsmænd fra det danske udenrigsministerium, ambassadefunktionærer fra den danske ambassade i Washington og ambassadefolk fra den amerikanske ambassade i København. Regeringen havde derfor let ved at kontrollere nyhedsstrømmen herfra, og der kom da også meget lidt om dis-

17 *Grønlandskommissionens Betænkning*, bind 1-9, København: Grønlandskommissionen 1950. For en diskussion af den hjemlige kritik og samspillet mellem Danmark og Grønland i forhandlingerne op til Kommissionens nedsættelse, se: Erik Beukel, "A new policy on Greenland in the pipeline: Danish and Greenland initiatives", i Erik Beukel m.fl.: *Phasing out the Colonial Status of Greenland*, s. 125-165.

18 For en diskussion af Grønlandsspørgsmålet i FN, se: Frede P. Jensen: "The Greenland issue in the UN, 1945-1950", "The Greenland issue in the UN, 1951-1952", "The Greenland issue in the UN, 1953" og "The Greenland issue in the UN, 1954", i Erik Beukel m.fl.: *Phasing out the Colonial Status of Greenland*, s. 167-199, 201-246, 287-316, 317-369.

19 DUPI: *Grønland*, s. 261-65.

20 UM-notifs af 16.6.1958. UM 105.F.9.a. Rigsarkivet (RA). Se også DUPI: *Grønland*, s. 241-248.

se forhandlinger til offentlighedens kendskab.²¹ En gennemgang af de relevante sagsakter i Udenrigsministeriets arkiv efterlader dog ingen tvivl om, at de danske myndigheder gjorde, hvad de kunne for at varetage dansk suverænitet over Grønland, også over for USA.

Men ud over de årlige runder om dansk tilladelse til amerikansk militærvidenskabelige forsøg uden for forsvarsområderne og om afrapportering af forrige års forsøg fra amerikansk side såvel som fra de danske forbindelsesofficerer og deres videnskabelige rådgivere, havde Udenrigsministeriet andre vanskelige opgaver at tage sig af. Det drejede sig især om de situationer, særligt i forbindelse med åbningen af nye spektakulære amerikanske anlæg i Grønland, hvor det amerikanske militær inviterede specielt udvalgte journalister på besøg. Det skete givetvis i forvisning om, at de ville sende begejstrede rapporter hjem til deres respektive aviser eller forlag om de seneste amerikanske forsvarsværker i Arktis, som skulle sikre den frie verden mod et overraskelsesangreb fra den store fjende i øst. Dermed kunne skribenterne være med til sikre amerikanske skatteyderes fortsatte velvilje over for USA's enorme militærudgifter, men de risikerede samtidig at skabe problemer for den danske regering. Fra dansk side ønskede man at inddæmme presseomtalen af amerikanernes militære tilstedeværelse i Grønland, og det skete ofte som direkte *damage control* i forhold til konkrete journalister og deres historier. Af hensyn til Grønlands udvikling og dansk sikkerhed var de danske myndigheder også interesseret i en form for ideologisk tilbagerulning af de mange historier om den amerikanske militære tilstedeværelse i Grønland, hvilket gav sig udslag i tiltag, der skulle fremme presseomtalen af dansk modernisering af Grønland. Det er de danske myndigheders forsøg på inddæmning og delvis tilbagerulning af presseomtale af amerikanske militære aktiviteter i Grønland, der er emnet for denne artikel.

AFTALE OM PRESSEDÆKNING

I foråret 1952 var Thulebasen operationsklar, og der blev i denne forbindelse fremsat ønske fra amerikansk side om, at en række udvalgte amerikanske og danske journalister blev inviteret til Thule. Rejsen var først sat til at finde sted i juni, men det modsatte de danske myndigheder sig, fordi det ville tage glansen af et samtidigt, længe planlagt besøg i Grønland af det danske kongepar.²² Efter notevekslinger frem og tilbage mellem Washington og København blev presseekskursionen til Thule derfor udsat til september 1952, hvor den fandt sted med deltagelse af 17 amerikanske og 8 danske journalister.²³

21 Noteudvekslinger mellem de involverede parter findes samlet i: "Amerikansk aktivitet uden for forsvarsområderne på Grønland", UM 105.F.9.a. RA.

22 Kontorchef Sigvald Kristensen, Udenrigsministeriets Pressebureau, notits af 12.5.1952. UM.105.F.179. RA.

23 De danske deltagere var: Svend Tillge-Rasmussen (Politiken), Poul Westphall (Berlingske Tidende), Jørgen Andersen-Rosendal (Nationaltidende), Arild Hvidtfelt (Socialdemokraten),

Som en udløber af 1951-aftalen om Grønlands forsvar var der i foråret 1952 blevet indgået en aftale mellem USA's State Department og UM om, at alle publikationer om amerikanske militære installationer og aktiviteter i Grønland beregnet for offentligheden i USA, Danmark eller andre lande, forinden offentliggørelse skulle overdrages til den danske ambassade i Washington. Ambassaden skulle derpå indhente kommentarer fra UM i København (som foruden egne vurderinger baserede disse kommentarer på indberetninger fra FM og GM), inden den endelig kunne meddele forfatteren til den pågældende publikation, hvilke ændringer man fra officiel dansk side ville anbefale, at der blev foretaget inden offentliggørelsen. Endelig havde UM krævet – og State Department accepteret – at materialet blev stillet til fri og uindskrænket rådighed for dansk presse.²⁴

Også journalisterne, der deltog i Thule-ekskursionen, blev underkastet en form for censur, men da besøget foregik inde på amerikansk baseområde, blev den dog mindre rigoristisk, end den aftalte procedure lagde op til. I praksis nøjedes man med at lave en liste over ting, journalisterne ikke måtte omtale eller fotografere, samt at lade en repræsentant for det amerikanske forsvarsministeriums sikkerhedscensur tage stilling til journalisternes artikeludkast på stedet. Det betød, at de første regulære danske reportager fra Thulebasen kunne offentliggøres allerede den 19. september, samme dag som tilsvarende artikler dukkede op i USA. I de fleste tilfælde fik artiklerne en iøjnefaldende opsætning og blev krydret med imponerende fotografier af Thule-anlægget, der fra det øjeblik var det nordligste knudepunkt i USA's kontinentale forsvar mod den sovjetiske trussel.

I foråret 1953 dukkede der problemer op efter nye amerikanske pressebesøg på Thulebasen. Ved et møde den 7. marts 1953 mellem folk fra den amerikanske ambassade i København og ledende embedsmænd i UM kom det frem, at en gruppe amerikanske journalister var særdeles utilfredse med den gældende praksis for udenlandske journalisters rejser i Grønland. I deres fortolkning tillod den danske myndigheder at udøve censur, at trække godkendelsesproceduren i langdrag (op til 6-7 uger) og at krænke forfatternes copyrights ved at stille deres tekster og billeder gratis til rådighed for danske nyhedsmedier. Under drøftelserne fremførtes fra dansk side det sædvanlige argument, "at nyheder vedrørende forsvarsområderne ikke bør komme ganske overvejende fra amerikanske kilder til den danske offentlighed. Det er meget vigtigt, at den danske offentlighed ikke får

Georg Kringelbach (Venstres Pressebureau), Sigfred Hansen (Konservative presse), Arne Riis Flor (Socialdemokratiske provinspresse) og Poul Mundus-Pedersen (Jyllandsposten). Kilde: UM's Pressebureau til Den Danske Ambassade i Washington, 2. september 1952. UM.105.F.179. RA. Efterfølgende klagede adskillige dagblade og ikke mindst Pressens Radioavis over, at de ikke var blevet inviteret med. Niels Grunnet (DR) til UM, 19. september 1952. UM.105.F.179. RA.

24 Notits vedrørende danske og amerikanske journalisters virksomhed på Grønland, 14.5.1952. UM.105.F.179. RA.

det indtryk, at amerikanerne mere eller mindre har overtaget dele af Grønland, også fordi dette giver anledning til antiamerikanske stemninger”.²⁵

De danske myndigheder havde altså en ambition om at ville inddæmme presseomtalen af amerikanske militære aktiviteter i Grønland, men de var også indstillet på at imødekomme den amerikanske kritik af den danske diplomatiske inddæmning og gik med til at drøfte forbedringer i den gældende praksis, specielt forsøge at gøre behandlingstiden kortere. Mr. Ward P. Allen fra den amerikanske ambassade spurgte, om danskerne ikke var parate til at opgive censuren, hvis flere danske journalister fik adgang til forsvarsområderne. I princippet ja, var det danske svar, men økonomien ville stadig være et uoverstigeligt problem, for rejser mellem Danmark og Grønland var særdeles kostbare. Og mens amerikanske journalister tit kunne rejse gratis med militærfly, var danske journalister normalt afskåret fra noget sådant. Der var altså ikke lige vilkår for den amerikanske og den danske pressedækning, og det betød, at nyheder fra Grønland om amerikanernes aktiviteter stort set udelukkende var baseret på amerikanske kilder. Den danske inddæmning af presseomtalen kunne af økonomiske grunde ikke suppleres med alternativ omtale baseret på dansk journalistik.²⁶

Amerikanerne tolkede de danske presseinddæmningsforsøg som censur, mens de danske myndigheder så presseinddæmningen som en passende, ja ligefrem nødvendig foranstaltning for at varetage danske interesser i Grønland. I Udenrigsministeriet kunne man efterfølgende konstatere, at amerikanske aviser gentagne gange bragte artikler, hvori journalisten rapporterede om amerikanske forsøg på indlandsisen, vel at mærke uden at de danske myndigheder havde haft lejlighed til at tage stilling til artiklernes indhold. Der måtte gøres noget. Den 12. november 1953 afholdtes derfor et rent dansk møde i UM ”til drøftelse af dansk indsigt med amerikansk presseaktivitet på Grønland”. Deltagerne var foruden ambassadør Henrik Kauffmann, den danske ambassade i Washington, fire højtstående embedsmænd i UM, nemlig direktøren Nils Svenningsen, chefen for den politisk-juridiske afdeling Alex Mørch, kontorchef Erik Schram-Nielsen og chefen for udenrigsministeriets pressebureau Sigvald Kristensen. Resultatet af mødet blev, at ambassadør Kauffmann straks ved sin tilbagevenden til Washington over for sine kontakter i State Department skulle indskærpe følgende: (1) Den bestående aftale mellem USA og DK om officielle pressemeddelelser udsendt fra amerikansk side skal forblive uændret. (2) Egentlig journalistisk stof, der er blevet til på grundlag af besøg i Grønland, skal afleveres til den danske ambassade i Washington, der omgående indsender materialet til UM, som sørger for, ”at stof af interesse for den danske offentlighed bliver publiceret samtidig i Danmark og USA”.²⁷

25 Notat, 7.3.1953. UM.105.F.179. RA.

26 Ibid.

27 Referat af møde 12.11.1953, UM 105.F.10b. RA.

I et par år var der nu nogenlunde ro om sagen, men problemerne vendte tilbage i forstærket udgave i april 1956, da ambassadør Kauffmann informerede direktør Svenningsen (UM) om, at "[d]en amerikanske presseaktivitet vedrørende forsvarsområderne i Grønland er desværre kommet i søgelyset". Problemet var, at en gruppe amerikanske journalister var gået til Repræsentanternes Hus med klager over "dansk censur", og at et udvalg herfra havde efterfølgende udbedt sig oplysninger om, dels i hvilket omfang amerikansk stof var blevet stillet til rådighed for dansk presse, dels i hvilket omfang sådant materiale faktisk var blevet benyttet med eller uden kildeangivelse.²⁸

Kauffmanns skrivelse blev starten på en langvarig noteveksling frem og tilbage over Atlanten med henblik på at finde en formulering, som alle kunne leve med. Dilemmaet bestod i, at Danmark som konsekvens af dets suverænitet over hele Grønland ikke kunne acceptere, at danske statsborgere først skulle læse væsentligt nyhedsstof fra Grønland i amerikanske aviser og tidsskrifter, mens amerikanske journalister af principielle grunde ikke vil afgive copyrights over deres artikler til danske nyhedskanaler, der bare kunne vælge og vrage og publicere herfra, af og til sågar uden kildeangivelse. Faktisk skal vi helt hen til november 1960, før begge parter kunne enes om formuleringen af den klausul, som alle udenlandske journalister måtte underskrive, inden de fik lov at rejse ind i Grønland. Klausulen fik følgende ordlyd: "Approval by the Danish government for your entry into Greenland is contingent upon your agreement to submit all copy, photographs, films, etc., prior to publication for review by the Danish authorities and whatever further use the Danish government may desire."²⁹

Tre år senere var tiden også løbet fra denne håndfæstning, som ingen amerikanske journalister brød sig om. Den sidste UM-skrivelse i sagen er dateret 13. december 1963.³⁰ Den var stilet til den danske ambassade i Washington og oplyste i kortfattet diplomatisk stil, at den klausul som udenlandske journalister hidtil havde skullet underskrive ved indrejse i Grønland, nu var bortfaldet: "Der er mellem de interesserede danske myndigheder enighed om, at der ikke længe kan tillægges de hensyn, der fra dansk side er søgt varetaget gennem klausulen, en vægt, som kan berettigede dens opretholdelse". Der gives ikke nogen forklaring på den ændrede danske politik, men det har givetvis spillet en rolle, at den danske inddæmning af presseomtalen simpelthen ikke virkede efter hensigten, hvilket efterfølgende afsnit om Camp Century vil vise. Storpolitiske forhold, særligt afspændingen mellem de to supermagter efter Cubakrisen i oktober 1962, kan også have haft indflydelse på danskernes indstilling. Det har nok heller ikke været uden betydning, at de høje væksttal for dansk økonomi og de forbedrede

28 Kauffmann (Danske Ambassade i Washington) til Svenningsen (UM), 12.4.1956. UM 105.F.10.b. RA.

29 Afskrift af aftale af 30.4.1960. UM 105.F.10.b. RA.

30 Reglerne for journalisters indrejse og arbejde i Grønland. 13.12.1963. UM 105.F.10.b. RA.

transportmuligheder mellem Danmark og Grønland nu gav danske journalister realistiske muligheder for selv at opsøge nyhedsstof i Grønland.

De danske myndigheder spillede også en aktiv rolle i forhold til at give udenlandske journalister mulighed for ved selvsyn at opleve og efterfølgende beskrive den danske indsats for at modernisere det grønlandske samfund efter 1950. Hvor den danske inddæmningsstrategi primært gik ud på at nedtone det militaristiske aspekt i presseomtalen af Grønland, kan man med en anden koldkrigs-metafor beskrive myndighedernes forsøg på at fylde medierne med historier om det moderne, civile Grønland som en tilbagerulning af journalisternes militærstrategiske vinkling af deres historier om Grønland. Som også amerikanerne brugte ideologisk krigsførelse – en blanding af positiv omtale af den frie, demokratiske verden og deciderede skræmmekampagner – i forsøget på at tilbagerulle kommunismens indflydelse, var de danske myndigheder opmærksomme på værdien af at give den grønlandske moderniseringsfortælling mere spaltepads for at vinde ”den kolde krig” om Grønlands presseomtale.³¹

Før 1963 mislykkedes de spæde danske forsøg på tilbagerulning. Adskillige gange hvor de amerikanske militære myndigheder havde tilkendegivet, at de ønskede at invitere en gruppe amerikanske og danske journalister til at komme og bese de seneste amerikanske militære installationer i Grønland, fx BMEWS-anlægget ved Thule i 1960 og Camp Century samme år, forsøgte UM at få turen udstrakt til at omfatte besøg i Nuuk og andre grønlandske byer.³² Ønsket blev høfligt afvist med den begrundelse, at de amerikanske journalister var deres respektive avisers medarbejdere med speciale i forsvar og militærvæsen, og at det derfor ville være en bedre idé at arrangere en speciel tur for en anden gruppe journalister til civile områder i Grønland på et senere tidspunkt. Det blev bare ikke til noget.

Til sidst tabte UM tålmodigheden med amerikanerne, og sent i 1960 begyndte man derfor sammen med GM at planlægge en danskarrangeret tur for cirka 30 journalister fra diverse NATO-lande, dog med overvægt af amerikanske journalister. Turen skulle finde sted i sommeren 1961, men også den tur måtte udskydes. Først i sommeren 1963, omkring ved den tid hvor presseaftalen mellem USA og Danmark ophørte, blev besøget endelig til noget. Turen foregik i perioden 27. juli til 6. august, med start på Hotel Royal i København. Her blev de deltagende journalister (12 amerikanere og et mindre antal fra andre NATO-lande) budt velkommen af den danske udenrigsminister, inden præsten og forfatteren Mads Lidgaard holdt et længere foredrag om Grønlands historie gennem tusind år, dog med hovedvægt på udviklingen efter 1950. Dagen efter gik turen fra København

31 Kenneth Osgood: *Total Cold War: Eisenhower's Secret Propaganda Battle at Home and Abroad*, Lawrence, KA: University Press of Kansas 2008.

32 Referat af møde mellem ambassadesekretær Wilber, den amerikanske ambassade i København, og Torben Rønne, Udenrigsministeriet, 5.5.1960. UM 105. F. 179. UM's arkiv, RA.

til Søndre Strømfjord med SAS, hvorefter amerikanske militærfly sørgede for det meste af den øvrige transport, der førte deltagerne til Thule Air Base, Camp Tuto, Godthåb (Nuuk), Egedesminde og Jakobshavn (Sisimiut), hvor de fik lejlighed til at besøge nogle af de mange nye byggerier og erhvervsinitiativer i Grønland. En lang række artikler i danske og amerikanske aviser i august-september 1963 vidner om, at UM's anstrengelser havde båret frugt, for i mange af artiklerne lægger journalisterne størst vægt på at skildre Grønlands enestående natur, de udfordringer den grønlandske befolkning står for, og den store indsats Danmark har gjort og fortsat gør for at føre Grønland ind i den moderne tid.³³

CAMP CENTURY

Den danske inddæmningsstrategi var som nævnt ikke videre succesfuld, og historien om Camp Century er et godt eksempel. Camp Century var en militær-videnskabelig lejr bygget under den grønlandske iskappe med plads til godt 200 soldater, ingeniører, forskere m.fl. Lejren blev formidlet vidt og bredt af US Army, der brugte den som led i en større kampagne rettet mod at demonstrere hærens indsats og relevans i en tid, hvor det i stigende grad var interkontinentale ballistiske missiler (ICBM), der satte den militær-strategiske dagsorden.³⁴ Af alle de amerikanske militær-videnskabelige aktiviteter og installationer i Grønland var Camp Century således genstand for størst opmærksomhed fra pressens side, og det gjaldt ikke bare den amerikanske og den danske, men stort set alle europæiske landes presse. Selv i et så fjerntliggende land som Peru, var det noget, aviserne skrev om.³⁵

Første gang man fra officiel dansk side hørte noget om sagen, var i november 1958, da ambassadesekretær Ward P. Allen ved den amerikanske ambassade i København mundligt orienterede Axel Serup, embedsmand i UM, om, at US Army snart vil ansøge om tilladelse til at bygge en ny videnskabelig lejr i Grønland. Der var to ting, som ville gøre den nye lejr til noget særligt, dels at dens energiforsyning skulle leveres af en transportabel atomreaktor, og dels at den ville komme til at ligge inde i indlandsisen godt 100 miles øst for Thulebasen, altså langt uden for det amerikanske forsvarsområde omkring denne base. Efter at Serup havde diskuteret sagen med sine overordnede i UM, udfærdigede han en note med en anbefaling af, at man fra amerikansk side enten opgav planen eller byggede lejren et andet sted, fx i Canada eller i Alaska, ”fordi vi er kommet til den erkendelse, at et eventuelt forsøg med en atomreaktor på Grønland ville rejse en række problemer,

33 Nogle avisartikler, der blev til efter besøget i juli-august 1963: *Berlingske Tidende* 26.7.1963: "På opdagelse i Grønland. Mange gode grunde til de amerikanske journalisters rejse som regeringens gæster til Grønland"; *Los Angeles Herald Examiner* 16.8.1963: "Icecap Awesome Sight"; *Kansas City Star* 21.8.1963: "Proud of Their School Roles in Greenland".

34 D.J. Kinney: "Selling Greenland: The Big Picture Television Series and the Army's Bid for Relevance During the Early Cold War", *Centaurus* (under udgivelse).

35 *Peruvian Times*, 30.10.1959: "Atom Town. A-Powered Town in Ice". Kopi i UM 105.F.2b/2. RA.

som det vel [...] ville være ønskeligt at undgå".³⁶ De problemer, Serup refererede til, var uden tvivl de skarpe reaktioner, der i givet fald måtte forventes at komme fra sovjetisk side, sådan som det var sket i marts året før, da ministerpræsident Bulganin havde sendt et brev til den danske statsminister H.C. Hansen med trusler om atomar udslettelse af Danmark i tilfælde af krig.³⁷ Dengang var det en reaktion på Danmarks beslutning om at anskaffe Honest John-og Nike-raketter til styrkelse af Danmarks luftforsvar. Nu handlede det om atomanlæg i Grønland, men målet ville være det samme: at sprede skræk i den danske befolkning med henblik på at svække dennes opbakning til USA og NATO.

De danske diplomater, der havde haft med sagen at gøre i UM, håbede givetvis, at amerikanerne ville forstå et diskret vink, men det gjorde de ikke. Den 29. maj 1959 modtog UM fra den amerikanske ambassade en formel ansøgning om tilladelse til at bygge en atomkraftdrevet lejr (Camp Century) under indlandsisens overflade, 138 miles øst for Thulebasen.³⁸ Problemet var dermed tilbage med fuld styrke.

Endnu mens man i UM forsøgte at finde et passende svar på ansøgningen, tog sagen en dramatisk vending. Om aftenen den 18. august mødte USA's ambassadør Val Peterson den danske udenrigsminister Jens Otto Krag ved et selskab et sted i København, og Peterson benyttede her lejligheden til at fortælle Krag, at konstruktionen af Camp Century var gået i gang, selv om der ikke forelå nogen formel dansk tilladelse – hvilket han beklagede meget. Hvis Danmark forlangte det, måtte den amerikanske hær naturligvis fjerne det påbegyndte anlæg, men han håbede meget, at man kunne finde en mindelig løsning.³⁹

Nu fik det danske diplomati travlt. Allerede den 20. august blev der holdt et hastemøde mellem højtstående diplomater fra UM, FM, GM og den danske atomenergikommission (AEK), hvor situationen blev drøftet. H.H. Koch, formanden for AEK's forretningsudvalg, fremførte her som sin opfattelse "at der måtte være andre formål med konstruktionen af reaktoren end de opgivne om at undersøge mulighederne for at forsyne afsides beliggende arktiske egne med elektricitet og varme, og at han i den henseende nærede bekymringer for, at der også var militære formål bag installationen".⁴⁰ Direktøren for UM Erik Schram-Nielsen tilføjede, at "hans stab frygtede [...] at sagen ville blive rejst i pressen, og at hele spørgsmålet om atomvåben etc. i Grønland skulle blive inddraget i diskussionen". Mødedeltagerne enedes til sidst om, at den danske forbindelsesofficer ved Thulebasen (FOTAB) skulle anmodes om straks at begive sig til Camp Century

36 UM note, 19. november 1958. UM 105.F.2b/2. RA.

37 Olesen og Villaume, *I Blokopdelingen*, s. 299-300; Jonathan Søborg Agger og Lasse Wolsgård: "Den størst mulige fleksibilitet: Dansk Atomvåbenpolitik 1956-60", *Historisk Tidsskrift* 101 (1), 2010, s. 76-110.

38 USA's ambassade til UM, 29.5.1959. UM 105.F.2b/2. RA.

39 Krag til Lindberg, 19.8.1959. UM 105.F.2b/2. RA.

40 Referat af møde, 20.8.1958. UM 105.F.2b/2. RA.

for at finde ud af, ”hvor langt amerikanerne er kommet med konstruktionen af atomreaktoren”.⁴¹

Nogle få dage senere kunne officeren heldigvis rapportere tilbage, at konstruktionen af lejren lige var begyndt, og at reaktoren samt andet teknisk materiel først ville ankomme i foråret 1960.⁴² Udenrigsminister Krag og hans stab kunne derfor gøre sig håb om at komme på omgangshøjde med situationen. Den 26. august sendte UM en note til den amerikanske ambassade med besked om, at man fra dansk side var indstillet på at svare positivt på den amerikanske ansøgning af 29. maj, men at den danske atomenergikommission behøvede mere tid til at studere reaktorens konstruktion og sikkerhedsforanstaltninger, inden det endelige svar ville blive fremsendt. I mellemtiden bad UM om, at USA ikke informerede pressen om den planlagte, atomdrevne lejr i indlandsisen, ”as such indiscretion could create great difficulties for the Danish authorities”.⁴³

Den danske anmodning kom for sent. Det amerikanske ugemagasin, *The Sunday Star*, bragte nemlig allerede den 23. august en artikel med billeder af store maskiner, der gravede dybe tunneler i indlandsisen. Overskriften lød: ”City Under Snow in Greenland To House Army Post”, og i artiklen herunder kunne amerikanerne for første gang læse om et sensationelt projekt, der skulle forsyne en amerikansk militær enhed med ”complete facilities including heat, light, and a hospital for 150 men beneath the frozen wastes of the ice cap”.⁴⁴ Læserne behøvede dog ikke at bekymre sig om de amerikanske drenges helbred, selv om temperaturen godt kunne falde til 70 grader under nulpunktet, fordi ”the men will live in insulated houses built in the ice caves hewed by the engineers”. Forsyningsproblemerne ville naturligvis være enorme, men de ville dog blive ”mitigated by the prospect that the Army, if the Danish government assents, will be able to install a nuclear power plant under the ice of [Camp] Century. Such a plant is already being fabricated by Alco Products Inc of Schenectady [...] to produce 1,500 kilowatts of electricity. It will be delivered in some 30 pieces next May and should be generating by the following October.”⁴⁵

Med *Sunday Star*'s publicering af Camp Century-artiklen var UM's forsøg på at holde projektet 'diskret' dømt til at mislykkes. Den 7. september 1959 meddelte en kortfattet Krag i Udenrigspolitisk Nævn, at ”man fra den amerikanske regering havde modtaget en anmodning om tilladelse til at opstille en atomreaktor til civilt formål i nærheden af Thule. Regeringen mente ikke, at det ville frembyde betænkeligheder at svare positivt på denne henvendelse.”⁴⁶ Isoleringen af Camp

41 Ibid.

42 UM-notits, 26.8.1959, UM 105.F.2b/2. RA.

43 Ibid.

44 *The Sunday Star*, 23.08.1959: ”City Under Snow in Greenland To House Permanent Army Post”.

45 Ibid.

46 Referat af møde i Udenrigspolitisk Nævn, 7.9.1959, UM 105.F.2b/2. RA.

Century fra offentlighedens opmærksomhed var slået fatalt fejl, men regeringen forsøgte nu at overbevise Folketinget om, at projektet kun havde civile formål.

Interessen for den fantastiske lejr i Grønland viste sig at være enorm, og US Army hjalp beredvilligt journalister ind på indlandsisen. CBS' Walter Cronkite besøgte Camp Century med et tv-hold i sommeren 1960, og d. 22. januar 1961 var Cronkites populære Twentieth Century-udsendelsesrække tilegnet "The City under Ice".⁴⁷ I løbet af de følgende måneder og år blev der trykt et stort antal artikler i alverdens aviser og tidsskrifter om "byen under isen",⁴⁸ heriblandt mange danske, der ikke mindst fremhævede de lovende muligheder, som tegnede sig for i fremtiden at kunne forsyne de små og isolerede grønlandske byer og bygder med elektricitet fra små, transportable atomreaktorer.⁴⁹ Også grønlandske aviser skrev om Century, og også her var anvendelsen af atomenergi til fredelige formål i Arktis i fokus. Desuden blev fremtidsmulighederne for Grønland fremhævet. En artikel i *Grønlandsposten* nævnte for eksempel de amerikanske planer om togbaner under indlandsisen (dog uden at nævne, at togbanerne måske skulle bruges til at fragte atommissiler rundt mellem forskellige affyringssiloer under isen) og tilføjede: "Hvis det virkelig viser sig, at der er realiteter bag de amerikanske planer – og foreløbig har vi ikke grund til at mistro dem – åbner der sig ganske interessante perspektiver. Vi tør dog endnu ikke tro på, at man om nogle år kan tage Thule-ekspressen og under indlandsisen køre til Narssarsuak med omstigning til Julianehåb."⁵⁰

Historien om Camp Century bredte sig hurtigt, og det eneste UM kunne gøre, var at forsøge at forsinke eller modificere flodbølgen af artikler fra de forfattere

47 Udsendelsen forefindes i tv-arkivet hos Paley Media Center, New York, www.paleycenter.org.

48 Et lille udvalg af udenlandske avis- og tidsskriftartikler om Camp Century: *The Sunday Star* 23.8.1959: "City Under Snow"; *Peruvian Times* 30.10.1959: "Atom Town"; *Scandinavian Times* 27.11.1959: "US Wants A-Plant in Greenland"; *Popular Science Monthly* februar 1960: "City Under Ice"; *The New York Tribune* 21.2.1960: "Greenland's Town in Ice To Get Atom Power Plant"; *The Observer* 17.4.1960: "'Real Cool' Camp at Seventy Below"; *Neue Ruhr Zeitung* 16.8.1960: "Eine Stadt entsteht unter dem ewigen Eis"; *Il Tempo Illustrato* november 1960: "Camp Century"; *National Geographic* maj 1962: "Nuclear Power for the Polar regions"; *The New York Times* 7.6.1964: "U.S. Will Remove Reactor in Arctic".

49 Et lille udvalg af danske avisartikler om Camp Century: *Information* 14.-15.11.1959: "Amerikansk atomkraftværk i Grønland"; *Aktuelt* 15.11.1959: "Mini-atomværk. Amerikanerne vil bygge lille forsøgsværk på Thulebasen i Grønland"; *Berlingske Aftenavis* 3.2.1960: "Ja til et atomkraftværk i Thule"; *Politiken* 4.2.1960: "Atomlys fra Thule til efteråret"; *Dagens Nyheder* 4.2.1960: "Atomværk under isen ved Thule"; *Aktuelt* 11.3.1960: "Grønlandsk A-kraftværk tages i brug i dette år"; *Kristeligt Dagblad* 16.3.1960: "Atomkraftværk under Grønlands indlandsis"; *Land og Folk* 29.3.1960: "Atomværk under indlandsisen"; *Politiken* 26.5.1960: "Camp Century – Århundredets by"; *Berlingske Tidende* 24.8.1960: "USA's atomreaktor i Grønlands is er færdig"; *Information* 10.2.1961: "Ønske om atomkraft til Grønlands værker".

50 Anonym: "Atombyen på Indlandsisen vil blive anlagt i løbet af sommeren", *Grønlandsposten*, nr. 7, 1960, s. 3.

og journalister, der rejste til lejren under isen for at rapportere om det, der ofte blev refereret til som den mest fantastiske by i verden. Eftersom Camp Century lå langt uden for Thule forsvarsområdet, måtte gæsterne – som omtalt i det foregående afsnit – underskrive et dokument, hvori de forpligtede sig til at lade danske myndigheder gennemlæse og foreslå ændringer i deres manuskripter forinden offentliggørelsen. Det var naturligvis en rettighed, som UM måtte bruge med megen finfølelse, for ellers risikerede man at lægge sig ud med US Army (og dermed hele USA), der ønskede så megen positiv omtale af atombyen under den grønlandske indlandsis som overhovedet muligt. Men der findes faktisk flere eksempler på, at UM intervererede for at standse informationer, der blev anset for farlige for helt basale elementer i dansk sikkerhedspolitik, fx at man ikke ville have atomvåben på dansk område i fremtiden.

Måske er det mest signifikante eksempel knyttet til den amerikanske journalist Walter Wager, som besøgte Camp Century i det tidlige forår 1960, og hvis seks sider lange, illustrerede artikel "Life Inside a Glacier" blev publiceret i *The Saturday Evening Post* den 10. september samme år.⁵¹ Læserne fik naturligvis aldrig at vide, at det danske Udenrigsministerium, efter konsultationer med Forsvarsministeriet og Grønlandsministeriet, havde anbefalet Wager tre ændringer, nemlig "bemærkningerne på s. 1 om placering af raketter, på s. 13 om at Grønland er ejes af Danmark og på s. 14, hvor grønlænderne omtales som eskimoer".⁵² Mens de to sidste korrektionsforslag var skrevet med henblik på at få rettet et par formuleringer i Wagers artikeludkast, der kunne give læseren et indtryk af Danmark som værende en kolonimagt og såre grønlændernes selvfølelse, handlede den første sig om at få slettet et konkret afsnit. Den centrale passus, der kom umiddelbart efter en indledende faktuel beskrivelse af den nye lejr, kunne ikke efterlade nogen tvivl hos læseren om, at Camp Century først og fremmest var en *militær* videnskabelig lejr, som rummede fremtidsperspektiver, der kunne blive farlige for troværdigheden af den danske sikkerhedspolitik. Wagers oprindelige tekst lød:

In the future, similar Arctic tunnel-clusters may house rocket batteries to knock down enemy bombers and ICBMs heading over the North Pole towards the United States; they may also house planes and paratroopers of crack airborne teams assigned to wreck launching pads and H-bomb depots in aggressor territory, or American

51 Walter Wager uddybede det følgende år sin *Saturday Evening Post*-artikel i bogen: *Camp Century: City under the Ice*, Philadelphia and New York: Chilton Books 1962. Senere i livet forlod Wager journalistikken og blev en kendt science fiction forfatter. Endnu en amerikansk forfatter skrev en bog om Camp Century: Charles M. Daugherty: *The City Under the Ice*, New York: The Macmillan Company 1963.

52 Håndskrevet kommentar af 04.07.1960, signeret HL i Grønlandsministeriet, på brev af 22.06.1960 fra Den Kgl. Danske ambassade i Washington til UM, videresendt i kopi til GM. Departementschefarkiv (fortroligt) journalsager, XLI A II Camp Century, Box 29. Grønlandsministeriets arkiv. RA.

long range missiles ready for instant retaliation. Invisible to both aerial and radar reconnaissance but constantly cocked like an ever-ready Sunday punch, they could seriously discourage any power-crazed foreign regime considering another Pearl Harbor. Some optimists feel their existence may even prevent World War III.⁵³

I GM's arkiv finder man også Wagers artikeludkast med under- og overstregninger og et enkelt udråbstegn efter første sætning:

In the future, similar Arctic tunnel-clusters may house rocket batteries to knock down enemy bombers and IBCMs heading over the North Pole towards the United States (!); they may also house planes and paratroopers of crack airborne teams assigned to wreck launching pads and H-bomb depots in aggressor territory, or American long range missiles ready for instant retaliation. Invisible to both aerial and radar reconnaissance but ~~constantly~~ cocked like an ever-ready Sunday punch, they could seriously discourage any ~~power-crazed~~ foreign regime considering another Pearl Harbor. Some optimists feel their existence may even prevent World War III.⁵⁴

Vi ved ikke nøjagtigt, hvordan UM har formidlet de danske myndigheders ændringsforslag til Wager, men vi kan konstatere, at han har valgt at efterkomme ønsket i og med, at ovenstående hårdtslående passus er blevet erstattet med en ren *en passant* bemærkning: "In the future, lessons learned at Camp Century could be applied to other regions of the Arctic if the need ever arose to build additional early-warning or air-defense facilities at locations where extensive operation is now impossible".⁵⁵ Til gengæld har enten Wager eller *The Saturday Evening Posts* redaktør i sidste øjeblik valgt at ændre overskriften til "Life Inside a Glacier", og desuden indsætte en underrubrik, der med stor sandsynlighed har givet anledning til løftede øjenbryn i UM: "Battling the world's worst weather, Army engineers are carving out an amazing city and vital defense base under the Greenland icecap."⁵⁶

Wager var naturligvis ikke den eneste journalist, der kom ud for noget, som ligner censur fra dansk side. Et andet eksempel er journalisten Luigi Romersa, der skrev for det italienske magasin *Il Tempo Illustrato*. Romersa var i Grønland i efteråret 1961, og hans manuskript er dateret november samme år. Det var især artiklens indledning, der faldt Grønlandsministeriets embedsmænd for brystet, da

53 Walter Wager: "Camp Century - The Army Base under the Snow", manuskript i Departementschefarkiv (fortroligt) journalsager, XLI A II Camp Century, Box 29. Grønlandsministeriets arkiv. RA.

54 Walter Wager: "Camp Century - The Army Base under the Snow". Understregning, udråbstegn og overstregninger er indført med kuglepen i originalmanuskriptet.

55 *The Saturday Evening Post* 10.10.1960: "Life Inside a Glacier".

56 Ibid.

de som led i den sædvanlige cirkulation modtog Romersas manuskript fra UM.⁵⁷ Romersa indledte artiklen med at skrive, at han straks efter ankomsten var blevet fanget af en kraftig storm "at the military base Camp Tuto, which the Americans have built in the proximity of Thule. Several of these U.S. military bases are scattered over the 1.726.240 square km's of Greenland, but the most important of all is the so-called Camp Century, a gigantic anti-atomic fortress, dug deeply like a catacomb below the ice, near the Pole".⁵⁸ Grønlandsministeriet og Udenrigsministeriet kunne naturligvis ikke være tilfreds med, at en så fejlagtig og farlig beskrivelse kom til offentlighedens kundskab, for den ville kunne udnyttes både af fjenderne i Øst og af Nato-modstanderne i Danmark. Fra GM's side foreslog man derfor, at UM skulle give tilladelse til offentliggørelse af artiklen, dog med et vigtigt forbehold:

Manuskriptet indeholder imidlertid visse oplysninger, som nærværende ministerium må anse det for rettest at søge korrigeret. Der sigtes til 1. afsnit, 2. punktum, der vil kunne opfattes således, at læseren tror, at der er anlagt militære baser jævnt udover hele Grønland. Sætningen antyder endvidere, at der i Camp Century er et meget stort anlæg af større militær betydning, specielt med henblik på anti-atom beredskab. I det hele taget giver artiklen udtryk for, at Camp Century må betegnes som en betydelig militær befæstning.⁵⁹

Og brevet slutter med påpegning af, at Camp Century "efter de for Ministeriet for Grønland foreliggende oplysninger [...] først og fremmest har et videnskabeligt formål, således at i hvert fald betegnelsen 'a gigantic anti-atomic fortress' er misvisende".⁶⁰

Også her rettede forfatteren sig efter de danske anvisninger, men det var ikke altid tilfældet – eller rettere: de danske myndigheder fik ikke altid mulighed for at give deres besyv med. Måske fordi journalisten 'kom til at glemme' hvad han eller hun havde skrevet under på ved indrejsen i Grønland, for hvad kunne danskerne reelt stille op, når artiklen allerede forelå på tryk? Der kunne også ske det, at en journalist slet ikke besøgte Camp Century, men alligevel skrev en artikel om lej-

57 Forsvarsministeriet havde derimod intet imod offentliggørelse af Romersas manuskript, hvilket blot gentog det sædvanlige mønster i censureringen af indleverede manuskripter fra journalister, der havde været på besøg i eller omkring de grønlandske forsvarsområder: FM's embedsmænd var ligeglade, GM's var forholdsvis kritiske, og UM's varetog den koordinerende rolle, hvilket betød, at de i reglen lå tæt op ad Grønlandsministeriet, når de skrev de endelige kommentarer til Den danske ambassade i Washington (som havde til opgave at formidle videre til den enkelte journalist).

58 Luigi Romersa: "Camp Century", manuskript i Departementschefarkiv (fortroligt) journalsager, XLI A II Camp Century, Box 29. Grønlandsministeriets arkiv, RA.

59 GM til UM og FM, 5.12.1960, Departementschefarkiv (fortroligt) journalsager, XLI A II Camp Century, Box 29, Grønlandsministeriets arkiv, RA.

60 Ibid.

ren og hensigten med den alene på grundlag af sekundære kilder (fx højtstående militærfolk, CRREL-ingeniører der havde været med til at bygge Camp Century, forfattere der faktisk havde besøgt stedet osv.) I sådanne tilfælde havde journalisten ikke skrevet under på nogen håndfæstning og var følgelig ikke forpligtet til at lade sin artikel censurere af danske myndigheder. Der kan næppe være tvivl om, at dette gjaldt en artikel, som er skrevet af en journalist ved navn Ivan Colt. Den findes ganske vist i Grønlandsministeriets arkiv sammen med de tidligere omtalte artikler, men ikke i manuskriptform, kun i den trykte udgave, som er indsendt af den danske ambassade i Washington.

Colts opsigtsvækkende artikel kunne i oktober 1960 læses i det amerikanske mandeblad *Male*, der heldigvis for de danske myndigheder var næsten totalt ukendt i Danmark. Titlen er "Camp Century: America's Fantastic Under-the-Ice Military Base", og mange af artiklens formuleringer er solid evidens for, at Camp Century primært var tænkt som et forstadium til Iceworm-projektet. Allerede i de første tre sætninger får læseren at vide, at netop nu er:

Uncle Sam completing a secret invisible military base that might save your life. No hostile reconnaissance plane, no enemy crew will be able to find it. Powered by a portable atomic reactor and buried 40 feet under the Greenland snow, this 200-man hideout is the first of a series of underground U.S. posts. [...] But it could win World War III. Or even prevent it. Labelled "Century" because it was originally scheduled to be exactly 100 miles from the big Strategic Air Command headquarters at Thule, this [...] base will set the pattern for other under-snow missile-launching bases all across the Arctic. More than 2000 miles closer to Moscow than any Stateside rocket pad, the launchers will be able to plaster every major Soviet city, H-bomb depot and missile plant. Clobbering the Red Army's headquarters, hitting Russia in the guts with almost no risk of being knocked out by a counter-punch will also be within their potential.⁶¹

Artiklen fortsætter over flere sider i samme aggressive tone, inden den slutter af med et regulært knock-out: "Uncle Sam may have found the ultimate weapon', one Pentagon brain said recently after a conference on Camp Century. 'It's a snowball with a rock in it. It could save 20,000,000 American lives!' He wasn't kidding."⁶² Intet i artiklen tyder på, at Colt selv har været i Camp Century. Derimod er det overordentlig sandsynligt at han – udover at bygge på Wagers artikel – har talt med eller modtaget skriftligt materiale fra militærpersoner, der har haft et indgående kendskab til US-Armys Iceworm-projekt, der blev udformet i sidste halvdel af 1950-erne som en konkurrent til US Air Forces' Minuteman-projekt og US Navy's Polaris-projekt. Iceworm-projektet gik ud på at installere cirka

61 Ivan Colt: "Camp Century: America's Fantastic Under-the-Ice Military Base", *Male*, 10 (10), October 1960, s. 34, 62-67.

62 Ibid.

600 mellemdistanceraketter af typen Iceman på skinnebaserede affyringsramper, der til stadighed blev flyttet rundt på flere tusinde kilometer jernbaner, som tænktes anlagt i den grønlandske indlandsis. Her ville de være næsten usårlige og i hvert fald være i stand til at besvare et sovjetisk overraskelsesangreb med et ødelæggende *second-strike* mod USSR's økonomiske og politiske centre. Colt's maleriske beskrivelser virker som en fantasifuld journalists bearbejdning af den hemmelige rapport om Iceworm-projektet, der først blev bragt til offentlighedens kundskab i DUPI-rapporten *Grønland under den kolde krig* fra 1997.⁶³

I efteråret 1963 ophørte aftalen mellem USA og Danmark vedrørende presse-dækning af de amerikanske aktiviteter i Grønland, og dermed behøvede journalister og forfattere ikke længere frygte, at de danske myndigheder skulle forsøge at hindre dem i at kommunikere deres historier ud til publikum hurtigt og effektivt. Faktisk havde der været en hel del problemer i de første år af Camp Centurys eksistens, både med teknikken, ikke mindst atomreaktoren, men også med den omgivende is, der som følge af sine plastiske egenskaber uophørligt pressede sig indad og truede med at implodere Camp Centurys tunneler og rum.⁶⁴ Disse problemer blev dog underspillet i en sådan grad, at de skrivende gæster ikke bragte dem til offentlighedens kundskab – måske fordi de ikke blev orienteret om dem, men også fordi det ikke var alle og enhver, der fik lov at besøge Camp Century. Folk med stærkt venstreorienterede holdninger fik simpelthen ikke tilladelse til at besøge militære anlæg i Grønland. Det kom derfor som noget af et chok, da den kendte og respekterede amerikanske *New York Times* journalist Walter Sullivan i juni 1964 kunne fortælle sine undrende læsere, at "U.S. Will Remove Reactor in the Arctic."⁶⁵ Sullivan har naturligvis været klar over, at de fleste læsere ville have svært ved at forstå hærens beslutning om at fjerne reaktoren fra Camp Century, "after spending millions of dollars to install a nuclear reactor inside the Greenland ice sheet". Han gjorde sig derfor store anstrengelser med at forklare, hvad der lå bag beslutningen, som faktisk allerede var truffet et halvt år tidligere:

The immediate reason for the decision [...] is that the reactor is being squeezed out of existence. The inexorable compression of Arctic snows, heaped one upon the other, turns the snow to ice and is shrinking the reactor tunnel". Dette problem kunne over-

63 "Deployment of NATO MRBM's in the Greenland Icecap", i DUPI: *Grønland*, bind 2, s. 312-363. Iceworm-projektet er senere behandlet i flere videnskabelige artikler, se Eric D. Weiss: "Cold War Under the Ice: The Army's Bid for a Long-Range Nuclear Role, 1953-1963", *Journal of Cold War Studies* 3 (3), 2001, s. 31-58; Nikolaj Petersen: "The Iceman that Never Came: 'Project Iceworm', the Search for a NATO deterrent, and Denmark", *Scandinavian Journal of History* 33 (1), 2008, s. 75-98.

64 Elmer F. Clark: "Camp Century: Evolution of Concept and History of Design, Construction and Performance," *Technical Report No. 174*, US Army Material Command Cold Regions Research and Engineering Laboratory, Hanover, New Hampshire 1965.

65 *The New York Times* 7.6.1963: "Army will Remove Reactor in Arctic".

vindes, men det ville være enormt kostbart, og heldigvis var det sådan, at "Camp Century has largely served its purpose [...]. Today such bases seem less necessary. Polaris submarines that can keep constantly on the move beneath the polar ice appear far more reliable. Furthermore, the only ice-covered region in the North is Greenland, which is Danish territory. The Danes are very sensitive about American activities there."⁶⁶

Reaktoren i Camp Century blev fjernet i løbet af sommeren 1964. Lejren selv fungerede videre som en sommerbase for diverse allerede igangværende militære og videnskabelige aktiviteter. Den sidste aktivitet – og den der for eftertiden har vist sig at være den vigtigste – var en gennemboring af indlandsisen fra top til bund. Her blev der udtaget en 1300 meter lang iskerne, som efter omhyggelig analyse af professor Willi Dansgaard og hans medarbejdere i København, kunne give de første pålidelige oplysninger om Jordens klima gennem de sidste mere end 50.000 år.⁶⁷ Hvad angår selve Camp Century, kan vi konkludere, at det der i planlægningsstadiet havde set ud til at være en prototype på en ideel lukket verden, hvorfra Den Tredje Verdenskrig kunne forhindres eller i givet fald vindes, viste sig at være en uhyre sårbar konstruktion. Sårbar over for de stærke naturkræfter i Grønlands barske natur, men også sårbar over for politiske kræfter i et lille land, som nok var en allieret, men som også kunne vælge at skabe problemer for USA's enorme forsøgsprogram uden for forsvarsområderne i Grønland og dermed udgøre en trussel mod USA's vitale militære interesser i Arktis.

INDDÆMNING ELLER CENSUR

De danske myndigheder gjorde i perioden 1952-1963 et forsøg på at inddæmme presseomtale af amerikanske militære aktiviteter i Grønland. Efter aftale med de amerikanske myndigheder fik det danske Udenrigsministerium tilsendt udkast til reportager skrevet af udenlandske journalister, der havde været inviteret til Grønland af USA. Disse udkast blev rundsendt til kommentering i flere ministerier i den danske regering, og i flere tilfælde foreslog de danske myndigheder rettelser til teksten. Rettelserne drejede sig om en nedtoning af den amerikanske militære tilstedeværelse i Grønland og om omtalen af grønlandske forhold og Grønlands indbyggere. De danske myndigheder brugte aftalen i et forsøg på at tilbageholde visse oplysninger om Grønland, der kunne have indflydelse på Danmarks forhold til – og suverænitæt over – Grønland. Det spillede også en rolle, at Danmark ikke ønskede omtale af amerikanske aktiviteter, der kunne tirre Sovjetunionen i forhold til Danmark.

66 Ibid.

67 Iskernerne fra Camp Century-boringen er senere blevet suppleret af kerner på mere end 2000 meter, som er hentet fra borerer inde midt på indlandsisen, hvor isen er tykkest. Hergennem er forskerne blevet i stand til at lave et ubrudt katalog over klimaet gennem de sidste 150.000 år.

Amerikanske journalister så derimod de danske myndigheders indgriben som et udtryk for censur og forhaling af udgivelserne. Journalisterne var ligeledes utilfredse med, at aftalen gav danske journalister fri ret til at bruge materialet i danske medier. De amerikanske myndigheder viderebragte klagerne til Danmark, som insisterede på aftalens vigtighed. Det var vigtigt, at der ikke blev trykt artikler, som kunne påvirke de danske forsøg på at konsolidere Grønlands status som dansk amt og samtidig udvikle Grønland efter dansk forbillede. I 1960 blev USA og Danmark enige om en klausul, som alle udenlandske journalister skulle underskrive inden indrejse til Grønland, og som i det store hele fastholdt Danmarks ret til at gennemse artiklerne inden publicering.

I mellemtiden var amerikanerne gået i gang med bygningen af Camp Century, som skulle vise sig at være et tilløbsstykke for journalister, blandt andet fordi den amerikanske hær aktivt brugte projektet i et forsøg på at demonstrere hærens relevans i en tid præget af langdistanceraketter og atombærende bombefly og ubåde. Interessen for Camp Century var så stor, at det hurtigt viste sig at være umuligt for de danske myndigheder at inddæmme al omtalen af ”byen under indlandsisen”. Presseaftalen blev af flere grunde uaktuel i 1963. Dels havde de mange artikler om Camp Century vist sig umulige at kontrollere; dels betød afspændingen mellem de to supermagter efter Cuba-krisen, at Danmark ikke behøvede at udvise samme diplomatiske forsigtighed i forhold til Sovjet; og dels var Danmarks suverænitet over Grønland ikke udfordret af afkoloniseringsprocessen i samme grad som i 1950’erne.

Var det censur fra dansk side, sådan som de amerikanske journalister hævdede? I *Den Store Danske Encyklopædi* er censur defineret som ”myndigheders forhåndsgranskning af bøger og blade, radio- og tv-stof som betingelse for trykning og udsendelse.”⁶⁸ Det er rigtigt, at presseaftalen mellem USA og Danmark i perioden 1952-1963 betingede en forhåndsgranskning af udenlandske journalisters artikler. Der var dog ikke tale om, at forhåndsgranskningen var en betingelse for trykning, og danske myndigheder havde heller ikke hjemmel i aftalen til at tvinge journalister til at ændre indholdet af deres artikler i henhold til Danmarks ønsker inden publicering. Der var derfor kun tale om en svagere grad af censur, som bedst forstås som et dansk forsøg på at inddæmme nyhedsstrømmen fra Grønland i henhold til danske interesser.

HENRY NIELSEN

PH.D., LEKTOR EMERITUS

CENTER FOR VIDENSKABSSTUDIER

AARHUS UNIVERSITET

68 ”Censur”, *Den Store Danske Encyklopædi*, tilgængelig på: http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Jura/Danmarks_statsforfatning/censur (28.8.2013)

KRISTIAN H. NIELSEN
 PH.D., LEKTOR
 CENTER FOR VIDENSKABSSTUDIER
 AARHUS UNIVERSITET

ABSTRACT

Den massive amerikanske militære tilstedeværelse i Grønland efter 1951 satte den danske regering i en diplomatisk og demokratisk klemme: Af hensyn til NATO-samarbejdet måtte Danmark strække sig langt for at imødekomme amerikanernes ønsker, men der måtte også tages hensyn til opinionen i Danmark, som var kritisk over for de store amerikanske basebyggerier i Grønland, og den betydelige militære forsøgsvirksomhed, som fandt sted både på og uden for forsvarsområderne i Grønland. Et særligt problem var forbundet med åbningen af nye spektakulære forsvarsanlæg i det kolde nord, fordi det amerikanske militærs ønske om positiv pressedækning af begivenheden kolliderede med den danske regerings ønske om at inddæmme presseomtalen af amerikanernes militære tilstedeværelse i Grønland. Det danske udenrigsministerium forsøgte derfor i årene 1951-63 med vekslende held at udøve diplomatisk censur og *damage control* i forhold til konkrete journalister og deres historier. Af hensyn til Grønlands udvikling og dansk sikkerhed var de danske myndigheder også interesseret i en form for ideologisk tilbagerulning af de mange historier om den amerikanske militarisering af Grønland ved at opmuntre til presseomtale af den igangværende danske modernisering af Grønland. Det er de danske myndigheders forsøg på inddæmning og delvis tilbagerulning af presseomtale af amerikanske militære aktiviteter i Grønland, der er emnet for denne artikel.

CONTAINMENT AND ROLL BACK: THE DIPLOMATIC CENSORSHIP BY DANISH AUTHORITIES OF NEWS COVERAGE OF US MILITARY ACTIVITIES IN GREENLAND, 1951-1963

After World War II, the United States increased its military presence in Greenland, thus squeezing the Danish Government on two fronts. In due diplomatic consideration of a good working relationship in NATO, Denmark had to accommodate the American demands as much as possible. At the same time, the Government had to consider the public criticism of the extensive network of American military bases in Greenland, especially the large Thule Air Base, and the considerable military research activity that took place within, but also outside of the American defense areas. In particular, American attempts to give the containment of Soviet forces across the Arctic more publicity collided with the attempts of Danish authorities to contain the press coverage of US military activities in Greenland. From 1951 to 1963, the Ministry of Foreign Affairs with varying results tried to exercise a kind of diplomatic censorship of journalists who visited Greenland on invitation by the US military. Concerned with the development of Greenland and Danish secu-

rity, the Danish Government also wanted to roll back the many news stories about US militarization of Greenland in favor of stories about Danish modernization of Greenland. How the Danish authorities tried to contain and partly roll back news coverage of American military activities in Greenland is the topic of this article.